

GELD, GRUWEL EN GENOEGEN

Het geweld van geld van Antoon Vandevelde

Een verademing: een boek over geld zonder grote, ideologische oordelen. Een boek dat niet bejubelt, maar ook niet afbreekt. Geen *greed is good* als stoere stellingname, maar ook geen schuldigverklaring van geld als bron van alle kwaad. Dat voelt als een geruststelling, want het is met geld zoals met chocolade en andere zonden: je wilt wel, maar je kunt niet zonder. In *Het geweld van geld* brengt Antoon Vandevelde, professor emeritus filosofie en economie van de KU Leuven, dus geen vurig vertoog, wel een grondige analyse van de grote vragen over geld: wat is een rechtvaardige verdeling, hoe ver moeten we gaan in onze medemenselijkheid en hoe diep moet het Westen door het stof? En vooral: is kapitalisme legitiem?

Het geweld van geld is een orgelpunt van meer dan veertig jaar nadenken over economische ethiek. Met de toewijding van een langeafstandslouper ontleeft Vandevelde het kapitalisme zoals we het vandaag kennen. Niet zozeer historisch, maar vooral filosofisch: altijd weer keert hij terug naar de basisvragen. Met concrete casussen – draagmoederschap, sociale zekerheid, het loon van de ceo,... – maakt hij de lezer wegwijz in de werking en het belang van geld zonder dat die het gevoel krijgt Vandeveldes visie te moeten delen of juist weerleggen. En dat is prettig: het is immers al ingewikkeld genoeg om inzicht te krijgen in het complexe en gedifferentieerde geldsysteem, met zijn vele regels en voorwaarden. In het eerste hoofdstuk komt de lezer bovendien te weten dat geld verrassend genoeg een heel andere oorsprong heeft dan we vandaag vermoeden: lange tijd werd geld vooral gebruikt in een religieuze en juridische context – bij huwelijken, initiaties en begrafenissen, en als gift bij plechtige bezoeken. Het diende ook om schuld af te betalen bij doodslag. Deze symbolische vergelding met “mangeld” doorbrak de cirkel van wraak en weerwraak; geld had zo een pacificerende functie.

Vandevelde studeerde in de jaren zeventig economie in Leuven. Hij wilde begrijpen hoe de maatschappij in elkaar zat, en economie leek hem daarover het meest te kunnen vertellen. Er werd in die tijd



Quinten Massijs, *De geldwisselaar en zijn vrouw*, 1514, olieverf op hout, 70 x 67 cm, Musée du Louvre, Parijs

vooral Marx gelezen en hij verdiepte zich in stapels lectuur over marxistische economische theorieën. Het leerde hem – lang voordat het inzicht algemeen doordrong tijdens de economische crisis van 2008 – dat economie geen pure wetenschap is, maar altijd is doortrokken van beleidsaanbevelingen.

Door het filosofische curriculum dat hij daarnaast meepikte, kwam Vandevelde in aanraking met Foucault, Derrida, Rousseau en Levinas, en ontwikkelde hij een voorliefde voor Aristoteles. Zijn doctoraatsthesis werd als vanzelf een vermenging van economie en ethiek. Ook daarna bleef hij maatschappelijke problemen bekijken en commentarieren door een filosofische bril – in een mix van continentale en Angelsaksische reflectie. De continentale traditie wil onze sociale reflexen beter begrijpen, in de Angelsaksische traditie wordt vanaf John Rawls (1921-2002) opnieuw expliciet normatief gedacht en is men niet vies van min of meer



Detail uit *De dans om het gouden kalf* van Lucas van Leyden, circa 1530, olieverf op paneel, 93,5 x 66,9 cm, collectie Rijksmuseum, Amsterdam

concrete beleidsaanbevelingen. Vandeveldes professorale carrière laveerde tussen het binnenloodsen van filosofisch denken in de faculteit economie, en het bijbrengen van enige economische realiteit aan de filosofiestudenten.

Zijn denken wordt gekenmerkt door een voorzichtig balanceren tussen extreme standpunten. Vergelijk het met het juiste evenwicht tussen opiniërende en onderzoeksjournalistiek. Wanneer hij in de jaren voor zijn emeritaat een denkgroep opstart met Philippe Van Parijs, een grote voorvechter van het universele basisinkomen, is Vandeveldes inbreng er een van licht paternalisme (zoals hij het zelf noemt): hij verkiest publieke voorzieningen als onderwijs en gezondheidszorg boven de directe uitkering van een som geld.

Een van de punten die Vandevelde helder uitwerkt, is de ambigüiteit van geld: het kan een verschrikking zijn – vraag dat maar aan de Grieken die

de gevolgen dragen van hun torenhoge staatsschuld. Maar geld kan ook zonder meer bevrijden: voor mensen die in armoede leven maken een paar honderd euro een wereld van verschil. Daarmee komen we bij de titel van het boek, die verwijst naar de negatieve aspecten die met geld gepaard gaan. Eén: als wraak kan worden omgezet in geld, heeft niets meer een intrinsieke waarde, ook het leven niet. Twee: het complexe systeem van geld met zijn geldregels is nooit neutraal, en altijd een inzet van (klassen)strijd – wie heeft er toegang toe, wat zijn de voorwaarden? En drie: de terugbetalingsdwang leidt vaak regelrecht tot ellende. “Wie niet op tijd kan terugbetalen wordt als economische actor vernietigd”, schrijft Vandevelde. Behalve voor wie *too big to fail* is, wat dan weer onrechtvaardigheid met zich meebrengt.

Maar het idee dat geld fataal zou zijn voor onze maatschappij, wijst Antoon Vandevelde stellig af; er bestaan genoeg domeinen waar we geld (willen)

buitenhouden. Liefde, vriendschap en burgerzin zijn intrinsieke waarden die ontsnappen aan de economie. Ze behoren tot de levenssfeer waarin gezorgd wordt voor “de ziel” (Vandevelde kiest met opzet voor die oude term). In die zin is het boek behoorlijk positief: “De *homo reciprocans* haalt het in werkelijkheid vaak van de *homo oeconomicus*”, schrijft hij. Dat wil zeggen: in veel domeinen van ons leven heerst informele wederkerigheid, meer dan formele, strikt contractueel geregelde equivalentie. De logica van het geld lijkt almaar verder op te rukken, maar in menselijke aangelegenheden steekt de “logica van de gift” opnieuw de kop op. In sommige contexten willen we wel degelijk ons eigenbelang maximaliseren, maar vaker willen we iets betekenen voor anderen. En daarom proberen we te anticiperen op hun verwachtingen of willen we iets geven dat hen verrast. Meestal krijgen we min of meer terug wat we gegeven hebben, maar in de informele logica van de gift is dat niet gegarandeerd. De giftlogica situeert zich dus ergens tussen altruïsme en berekend egoïsme – “geven om te krijgen” wordt vervangen door “geven in de hoop te ontvangen”. En dat alles steunt dan weer op vertrouwen: mensen verwachten dat je je zult houden aan je belofte, maar zekerheid is er per definitie niet. Onze kenniseconomie van vandaag berust veeleer op vertrouwen dan op controle. Geld zelf is uiteindelijk ook een kwestie van vertrouwen: als niemand nog zou geloven in de waarde van dat geld, stort het hele systeem in elkaar. Vandevelde concludeert: “Ethisch handelen vormt de basis voor het vertrouwen dat nodig is voor het functioneren van de wereldeconomie.”

Toch stelt de professor emeritus van de KU Leuven in een laatste hoofdstuk de vraag naar de legitimiteit van het kapitalisme. “Geen krachtiger aanklacht tegen maar ook geen grootsere ode aan het kapitalisme dan *Het Communistisch Manifest*”, schrijft hij. De vraag is hoe ethische waarden kunnen overleven in een wereld waar alles te koop is. Hij bespreekt een aantal domeinen die in een zuiver kapitalisme (met minimale regulering) onder druk komen te staan: publieke goederen, de natuur, burgerschap, ons gevoel voor rechtvaardigheid, onze persoonlijke autonomie. Uitgedrukt in termen van vertrouwen, klinkt het zo: “We zijn overgegaan van een regime van hoog vertrouwen in een klein aantal bekenden naar een nieuw regime van diffuus vertrouwen in anonieme netwerken.”

Ook hier valt op hoe Antoon Vandevelde telkens wikt en weegt. Tegenover een fundamentele



Jan de Groot (naar Adriaen Brouwer), *Geldteller*, prent uit de achttiende eeuw, 109 x 91 mm, collectie Rijksmuseum, Amsterdam

systeemkritiek plaatst hij een pragmatische visie die de grootste anomalieën van markt- en overheidsfunctioneren probeert te remediëren: *peacemeal social engineering* noemde Karl Popper dit ooit. De meest verontrustende uitlopers van het kapitalisme ziet hij in het culturele domein: “Samen met oerwoud en wildernis verdwijnen talen en culturen, traditionele levenswijzen en ambachten in een nooit gezien tempo.” Toch vindt hij dat ethiek en economie niet haaks op elkaar staan. We moeten die ambivalentie aanvaarden, stelt Vandevelde.

Vandevelde: “Kon Sartre in 1968 nog proclameren dat ‘het Marxisme de niet te overstijgen horizon van onze tijd is’, dan klinkt dat nu als een echo uit een ver verleden. Het liberalisme heeft het marxisme daarin vervangen (...). Niet het economische liberalisme dat de markt alleenzalmakend vindt, maar wel (...) een politiek liberalisme dat een synthese tot stand probeert te brengen tussen vrijheid en gelijkheid.”

Het geweld van geld is een boek om te herlezen, en dan alsnog stelling te nemen en hevige vertogen af te steken – met kennis van zaken.

MIA VAERMAN

ANTOON VANDEVELDE, *Het geweld van geld. Op zoek naar de ziel van de economie*, Lannoo, Tiel, 2017, 288 p.